

บทคัดย่อ (Abstract)

การวิจัยสิทธิชุมชนลุ่มน้ำชี เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการระหว่างปี ๒๕๔๖ - ๒๕๔๙ ในพื้นที่ลุ่มน้ำชี บ้านหนองดู่ จังหวัดขอนแก่น บ้านท่าลาดจังหวัดร้อยเอ็ด และเครือข่ายอนุรักษ์ลุ่มน้ำชี ซึ่งชุมชนได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาในพื้นที่และผลกระทบจากการสร้างเขื่อนโครงการโขง ชี มูล นักวิจัยเป็นนักพัฒนาองค์กรเอกชนที่ทำงานร่วมกับชาวบ้านมาแต่เดิมและใช้กระบวนการวิจัยเป็นเครื่องมือสร้างการเรียนรู้และปฏิบัติการสิทธิชุมชนร่วมกับ “นักวิจัยไทบ้าน” ตลอดระยะเวลา ๓ ปี คำถามสำคัญของการวิจัย คือ ชุมชนท้องถิ่นในพื้นที่เป้าหมายจะพัฒนาความสามารถในการใช้สิทธิจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนได้อย่างไร ?

ข้อค้นพบของการวิจัย คือ

๑) ชุมชนลุ่มน้ำชีมีฐานทรัพยากรหลากหลายแบบระบบป่าดิบบริเวณต้นน้ำชี ระบบป่าโคก อยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำชีตอนกลาง และนิเวศน์บึงตามพื้นที่ตอนใต้ของพื้นที่ลุ่มน้ำชีตอนปลายมีประวัติการตั้งถิ่นฐานในระยะ ๑๐๐ - ๒๕๐ ปีที่ผ่านมา ชุมชนมีฐานเศรษฐกิจแบบยังชีพที่พอเพียง มีการสั่งสมวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง มีระบบการปกครองตนเอง เป็นรากฐานที่เข้มแข็งของระบบสิทธิชุมชน

๒) ระบบสิทธิชุมชน มีองค์ประกอบสำคัญ คือ “หลักคุณค่า” คือ เชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ศีลธรรมตามหลักพุทธศาสนา หลักอาวุโส หลักความยั่งยืน หลักทรัพย์สินและผลประโยชน์ส่วนรวม และหลักยุติธรรม ฐานะของสิทธิชุมชนในสังคมและในรัฐ แม้ไม่มีกฎหมายรับรอง แต่สิทธิชุมชนก็มีตัวตนอยู่จริงในวิถีของชุมชนและสังคม

๓) ชุมชนสามารถพัฒนาทางเลือกในการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่า อย่างมีประสิทธิภาพ มีความยั่งยืนและเป็นธรรม โดยประสมประสานจารีตประเพณีและการจัดการสมัยใหม่ด้วยสร้างการมีส่วนร่วมจากภายนอกในสัดส่วนที่เหมาะสม

๔) การละเมิดสิทธิชุมชนโดยรัฐเกิดขึ้นบนเงื่อนไขของการครอบงำทางด้านความรู้และอุดมการณ์จากรัฐ เงื่อนไขทางกฎหมายที่ไม่รับรองสิทธิชุมชน และเงื่อนไขทางวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ที่สร้างจิตสำนึกแก่ชุมชนให้เป็น “ผู้สยบยอมต่ออำนาจรัฐ”

๕) กรณีการละเมิดสิทธิชุมชนลุ่มน้ำชี ชาวบ้านได้สร้างกระบวนการเรียนรู้และปฏิบัติการสิทธิชุมชนโดยการส่งเสริมขององค์กรพัฒนาเอกชน มีการเรียนรู้ปัญหาจากกลุ่มเล็ก ๆ มีการจัดตั้งองค์กร ขยายเครือข่าย การใช้สิทธิ์ตามช่องทางการเมืองปกติ ชาวบ้านได้ใช้ปฏิบัติการเพื่อสร้างดุลอำนาจใหม่และสร้างช่องทางใหม่ในการแก้ปัญหาเกิดนวัตกรรมของการใช้สิทธิชุมชนอย่างหลากหลาย เช่น การสร้างพื้นที่ทางสังคม การใช้วัฒนธรรมท้องถิ่นในการเคลื่อนไหว

ขณะเดียวกันก็มีการสร้างความเข้มแข็งขององค์กรโดยการจัดองค์กรแบบเวที เครือข่าย การสร้างทางเลือกอาชีพ การจัดการป่าชุมชน การจัดตั้งกองทุนสวัสดิการ จัดตั้ง กลุ่มออมทรัพย์ และการยกระดับกระบวนการเรียนรู้ให้เท่าทันสถานการณ์ใหม่

๖) กระบวนการที่เหมาะสมในการส่งเสริมสิทธิชุมชน คือ องค์กรภายนอกต้อง ให้ข้อมูลและสนับสนุนส่งเสริมให้องค์กรชาวบ้านเกิดกระบวนการเรียนรู้อย่างเท่าทันสถานการณ์ และลุกขึ้นมาใช้สิทธิของตน และเชื่อมโยงให้เกิดการมีส่วนร่วมของภาคส่วนในการแก้ปัญหาและ องค์กรภายนอกต้องทำงานร่วมกับชุมชนอย่างเกะติดติดต่อเนื่อง

๗) ข้อเสนอสำคัญของงานวิจัยนี้ คือ **ชุมชน** ต้องสร้างความเข้มแข็งและใช้ สิทธิในการจัดการทรัพยากรของชุมชน สร้างแผนพัฒนาของชุมชนบนหลักการ “กำหนดอนาคต ของตนเอง” ในกรณีละเมิดสิทธิชุมชนสามารถใช้ “สันติวิธี” เพื่อแก้ปัญหา รัฐ ควรทบทวน ระเบียบกฎหมายที่เป็นอุปสรรคและสร้างกระบวนการเรียนรู้พร้อมการผลักดันกฎหมายรับรอง สิทธิชุมชน และ **องค์กรส่งเสริมสิทธิชุมชน** ควรร่วมสร้างองค์ความรู้ สร้างความเคลื่อนไหว และเชื่อมโยงความร่วมมือเพื่อสิทธิชุมชนด้วยวิธีที่หลากหลาย